

Марчук О. О., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ «СОЮЗУ УКРАЇНОК» НА ВОЛИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

***Анотація.** У статті досліджено просвітницьку діяльність волинського відділення «Союзу українок» на початку ХХ ст. На основі аналізу архівних матеріалів, публікацій у тогочасній пресі, спогадів активістів організації, наукових розвідок сьогодення визначено основні аспекти педагогічно-культурної роботи членів товариства. Охарактеризовано постулати статуту жіночої організації. Запропоновано рекомендації щодо використання досвіду членів «Союзу українок» у вихованні підростаючого покоління незалежної України.*

***Ключові слова:** просвітницька діяльність, товариство, статут, національність, педагогічний досвід.*

***Аннотация.** В статье исследована просветительская деятельность волинского отделения «Союза украинок» в начале ХХ ст. На основе анализа архивных материалов, публикаций в прессе, воспоминаний активистов организации, научных исследований определены основные аспекты педагогическо-культурной работы общества. Охарактеризованы постулаты устава женской организации. Предложены рекомендации по использованию опыта членов «Союза украинок» в воспитании подрастающего поколения независимой Украины.*

***Ключевые слова:** просветительская деятельность, общество, устав, национальность, педагогический опыт.*

***Annotation.** The article explores the educational activities of Volyn branch of the «Union of Ukrainian Women» at the beginning of the 20th century. The author analyses the archival materials, publications in the contemporary press, memories of activists, scientific studies and gives the main aspects of educational and cultural work of the organization. The main postulates of women's organization statute are characterized. The recommendations for using education experience of the «Union of Ukrainian Women» in the young generation upbringing of independent Ukraine are given.*

***Keywords:** educational activities, society, statute, ethnicity, educational experience.*

У сучасному українському суспільстві до освітньої галузі частіше долучаються представники громадських організацій, політичних об'єднань, релігійних громад. У «Національній доктрині розвитку освіти» зазначено, що «політика у галузі освіти спрямовується на піднесення ролі органів громадського самоврядування, активізацію участі професійних і громадських організацій у навчально-виховній, науково-методичній, підприємницькій діяльності навчальних закладів, у прогнозуванні їхнього розвитку, оцінюванні якості освітніх послуг» [1].

На початку 90-х років ХХ ст. в Україні виникло багато жіночих громадських організацій, які мали на меті залучати українське жіноцтво до процесів українського державотворення. Наприклад, у містах і селах культурно-просвітницьку роботу поводять члени «Жіночої громади», «Союзу українок», «Організації солдатських матерів України», екологічної організації «Мама-86», «Всеукраїнської спілки організацій багатодітних», федерації «Либідь», «Всеукраїнського жіночого товариство ім. О. Теліги», «Спілка жінок України», Ліги «Матері і сестри – воїнам України», «Екофему», «Дитини та доквілля», Спілки жінок-трудівниць «За майбутнє дітей України», Спілки багатодітних матерів. На цей час в Україні налічується близько 700 жіночих організацій. Незважаючи на широку палітру інтересів та видів діяльності, вони частково здійснюють просвітницьку діяльність.

Особливою популярністю користується жіноче об'єднання «Союз українок», історія виникнення якого сягає початку ХХ ст. Нинішня організація ставить на меті «ведення просвітницької роботи з історії, культури, моралі, етики, релігії та сучасного життя, виховання дітей у християнсько-національному дусі, соціальний захист української жінки, формування національної свідомості, громадянської активності та піднесення духовності жіноцтва України» [2, с. 5].

Проблеми становлення жіночого руху на території України вивчали різні науковці. Так, Л. Смоляр у розвідці «Жіночий рух як чинник гендерної рівноваги та гендерної демократії в Україні» [3] дослідила особливості самоорганізації жінок, подала типологію сучасного жіночого руху України, визначила проблеми діалогу та координації в жіночому русі. Педагогічно-просвітницьку працю монахинь Василянок та Марійських дружин у кінці ХІХ – першій половині ХХ століття вивчала О. Кобельська [4]. У дисертаційній роботі Я. Фронзей «Жіночий рух в Україні (90-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.)» [4] подано структурування сучасних жіночих організацій, охарактеризовано форми діяльності неурядових жіночих організацій, з'ясовано цілі, напрямки і форми діяльності як всеукраїнських, так і регіональних організацій.

Метою нашої статті є вивчення основних напрямів просвітницько-культурної діяльності членів «Союзу українок» на Волині на початку ХХ ст.

та вироблення рекомендацій щодо впровадження їх освітянського досвіду у практику навчальних закладів та громадських організацій сьогодення.

Для реалізації поставленої мети у роботі передбачено вирішення таких завдань:

- проведення аналізу архівних матеріалів, публікацій у пресі початку ХХ ст., спогадів активістів організації, наукових розвідок сьогодення щодо виявлення основних напрямів просвітницько-культурної діяльності «Союзу українок»;

- дослідження постулатів «Статуту «Союзу українок» у м. Рівне;

- визначення напрямів впровадження освітнього досвіду членів жіночого товариства у навчально-виховний процес шкіл та діяльність громадських організацій.

Тенденція створювати жіночі організації для України не є новою, оскільки перші жіночі об'єднання почали з'являтися в нашій країні за часів княгині Ольги [2, с. 2]. Загалом в історії відомо багато українських жіночих постатей, які були причетні до розвитку світової та вітчизняної освіти та культури: королева Франції Анна Ярославівна, імператриця германська Євпраксія, меценатка Гальшка Гулевичівна, акторка М. Заньковецька, співачка С. Крушельницька, поетеса Леся Українка, вчена-історик О. Апанович, художниця А. Горська, просвітителька С. Русова, вчителька Х. Алчевська.

Феміністичний рух в Україні досяг свого апогею у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. і «розвивався він значною мірою під впливом загальноєвропейського руху, однак мав ще й свої окремі вияви та шляхи розвитку, визначені специфічним становищем української нації під чужим поневоленням» [3].

Найбільш відомим жіночим товариством Західної України був «Союз українок», який мав триступеневу будову. Головне управління знаходилося у м. Львові, філії діяли у містах, кружки – по селах. Загальна кількість членів товариства була близько 45 000 жінок, що становило 5 % від загальної кількості жіноцтва.

Територія Волині на початку ХХ ст. теж була охоплена феміністичним рухом. Жінки почали об'єднуватися в товариства, кружки, збиратися у читальнях. Тут діяли товариства «Рідна хата», «Союз сільської молоді», «Просвіта». Значні досягнення у справі розбудови освіти та культури Волинського регіону мала організація «Союзу Українок». Їїго осередки діяли у Луцьку, Рівному, Корці, Межиричах та інших містах і селах.

У Рівному «Союз українок» розпочав свою педагогічно-просвітницьку діяльність у 1918 р., проте через деякий час організацію закрили. Об'єднання відновило свою діяльність у 1927 р. і було внесено польською владою офіційно у державний реєстр. Голова Всесвітнього союзу Українок М. Рудницька писала, що ціль організації була пробуджувати національну

свідомість українського жіноцтва: «Служба для нації була і є одною із провідних ідей українського жіночого руху, з якого він черпає свій етнос і своє остаточне оправдання» [2, с. 2]. Саме під цим кутом зору доцільно аналізувати специфіку роботи членів «Союзу українок», для цього слід, в першу чергу, звертатися до статуту товариства та архівних документів (Фонд 3 «Союз українок» Рівненського обласного архіву).

Згідно статуту товариства, центром волинського відділення визнавали м. Рівне: «Осідок товариства є м. Рівне, де перебуває головна управа, а своєю діяльністю обіймає Товариство ціле Волинське воєводство» [6, арк. 1-г]. Метою діяльності «Союзу українок» була активізація жіночого руху, підвищення їх освітнього рівня та суспільної праці. У статуті пояснено, що його «ціллю була просвітницька, економічна та товариська організація волинського жіноцтва» [6, арк. 1-г].

Серед головних напрямів роботи товариства було поширення кооперативної свідомості серед мешканок сільської місцевості та освітня робота (облаштування читалень та бібліотек, видавництво часописів, організація просвітницьких читань тощо). Для здійснення цих функцій у «Союзі українок» було утворено окремі функціональні секції (релігійно-гуманітарна, просвітницько-шкільна, робітничо-промислова, господарчо-торгівельна).

У статуті «Товариства «Союзу українок» в м. Рівному» написано, що просвітницька місія була основною у роботі усіх відділень. У документі чітко окреслено основні напрями діяльності членів товариства: «Секції мають дбати про найширшу освіту і товариське життя українського жіноцтва через збори, наукові відчити, бібліотеки, читальні, театральні вистави, концерти, вечорниці, видавати часописи; засновувати дитячі захорони, вакаційні оселі, бурси для убогої молоді, курси для неграмотних; засновувати... школи і курси із обсягу жіночого господарства і домашнього жіночого промислу; заохочувати жіноцтво до просвіти і науки; засновувати філії та кружки по містах та селах Волинського воєводства» [6, арк. 1-г].

Одним із головних завдань функціонування феміністичної організації було підвищення культурно-духовного рівня тогочасної молоді, прищеплення підростаючому поколінню національно-патріотичних ідеалів, виховання національно-свідомої особистості, яка готова захищати Україну, зберігати та примножувати її звичай та традиції, культурі надбання народу: «Жінки постановили працювати над підвищенням національної свідомості земляків, зокрема молоді, залучати її до активної громадської роботи, основна мета патріоток – виростити свідому зміну, яка б без вагань стала на боротьбу за волю рідної землі» [2, с. 21].

Товариство складалося із дійсних, почесних членів та співробітників. Дійсним членом могла стати кожна українка, яка досягла 21-річного віку,

членом-співробітником – жінка, яка отримала дозвіл від Головної Управи і внесла благодійний членський внесок у розмірі 20 злотих. Почесні члени товариства обиралися із числа тих, хто мав особливі заслуги перед українською нацією у справі жіночого руху, поширенні освіти або діяльності товариства. У 1934 р. до числа почесних членів «Союзу українок» в м. Рівному було зараховано професора С. Русову, сенаторку О. Киселевську та посолку М. Рудницьку. Для вступу до «Союзу українок» потрібно було написати заяву затвердженого зразка.

Проведений аналіз протоколів засідань «Союзу Українок» в м. Рівне дозволив з'ясувати, хто очолював товариство у різні роки (табл. 1).

Таблиця 1

Голови відділення «Союзу українок» в м. Рівне

№ з/п	Роки	Прізвища голів
1	1926–1927	С. Лозицька
2	1928–1929	Н. Вротинська
3	1929–1930	О. Глинська
4	1931–1933	П. Багринівська
5	1934–1939	Г. Роцинська

Члени «Союзу українок» в м. Рівне мали право засновувати філії у містах та селах. У статуті товариство було регламентовано порядок їх утворення: «Найменше 10 дійсних членів товариства може заснувати Філію на підставі статуту і за дозволом Головної Управи, місцем Філії може бути кожна місцевість» [6, арк. 1-е].

Окрім філій, для виконання просвітницької місії «Союзу українок» утворювалися менші структурні одиниці – гуртки (кружки). В основному програмному документі жіночого громадського об'єднання пояснено: «Гурток товариства можна засновувати в кожній громаді і за дозволом Головної Управи, коли щонайменше 10 місцевих жінок української народності виявлять охоту приступити до кружка» [6, арк. 1-е].

Важливим доказом, що просвітницько-педагогічна діяльність була в центрі роботи волинського відділення «Союзу українок» було визначення прав і обов'язків Головної Управи: «силувати якнайчастіше сходи для читання і ведення поважних нарад, а також улаштувати відчити з обсягу педагогіки, гігієни, жіночого господарства та інших справ, що можуть причинитися до піднесення просвіти і добробуту всього українського жіноцтва» [6, арк. 1-ж].

Простежити специфіку просвітницько-педагогічної діяльності «Союзу українок» дозволяють протоколи засідань його членів. У ході їх аналізу визначено, що у 1932 р. українки м. Рівного здійснили такі просвітницькі

заходи: організували курси вишивання, утворили змішаний хор, заснували гурток народних танців, підготували до постановки п'єсу «Зачарований скарб» (вистава не була представлена на розгляд широкого загалу, оскільки не отримала дозволу міської влади), провели Свято матері та Новорічної ялинки для бідних дітей, сприяли проведенню ремонтних робіт у «Народному домі» [7, арк. 7].

У березні – травні 1933 р. члени культурно-освітньої секції товариства щонеділі проводили спеціальні зібрання, на яких виголошували доповіді та читали реферати на освітньо-культурну тематику. Окрім того, в цьому році у Рівному за сприяння «Союзу українок» функціонувала дитяча бібліотека, яку систематично відвідувала 51 особа, був заснований дитячий садочок, до якого записали 69 дітей.

Жіноча організація також долучалася до організації навчально-виховного процесу Рівненської української гімназії, особливо щодо надання матеріальної допомоги бідним учням. Зокрема, члени товариства організовували обіди для учнів: «Розуміючи велике значення доброго підживлення для шкільної молоді і взагалі для громадянства, Управа «Союзу Українок» у Рівному не раз проводила гігієнічну їдальню, яка давала змогу піддержати учнів Української приватної гімназії дешевими обідами і значною матеріальною допомогою» [2, с. 18].

Питання організації навчання та покращення харчування учнів гімназії часто порушувалося на засіданнях Головного правління «Союзу Українок». У листопаді 1927 р. було прийнято рішення розпочати видачу сніданків у гімназії, у грудні цього ж року зібрання товариства постановило «видавати безплатні сніданки для п'яťох учнів гімназії і просити дирекцію української гімназії звільнити учнів шостого класу від плати за навчання, а в разі, коли дирекція відмовить, брати на себе плату за навчання учнів шостого класу» [7, арк. 17 обер.].

Члени товариства виробили систему щодо забезпечення дітей із незаможних сімей гарячим харчуванням, вони видавали гімназістам спеціальні картки із печаткою «Союзу українок», при пред'явленні яких школярам видавали «дарові сніданки». Окрім сніданків, деякі діти могли безплатно пообідати у шкільній їдальні: «24 березня 2928 р. Головне правління товариства вирішило надавати безплатні обіди гімназістам Довгопільському та Лубківському» [7, арк. 30].

Члени жіночого товариства сприяли діяльності Батьківського комітету Рівненської української гімназії, зокрема, у травні 1927 р. збирали кошти на покращення матеріально-технічної бази навчального закладу в рамках «Тижня гімназії м. Рівного».

Значна увага «Союзу українок» приділялася відкриттю нових дитячих садочків. На думку членів товариства у дитячих садочках дитина вчиться спілкуванню із однолітками, отримує належне розумове виховання, в той

час як матір може займатися веденням домашнього господарства, відвідувати культурно-мистецькі заходи тощо. На засіданні товариства 27 травня 1927 р. було прийнято рішення негайно розпочати запис бажаючих до дитячого садочка. Тоді ж було постановлено збирати плату від батьків у розмірі 1 злот. на тиждень від дитини.

Зазначимо, що завдяки членам «Союзу українок» дошкільний заклад у м. Рівне був відкритий 18 червня 1927 р. Для потреб дітей члени товариства закупили іграшки, придбали необхідні столи та стільці. Після одного місяця функціонування дитячого садочка на розширеному засіданні членів «Союзу українок» піднімалося питання про зменшення плати за відвідування дошкільного закладу.

Дирекція Української гімназії залучала членів «Союзу українок» до проведення різноманітних виховних заходів. У 1927 р. на зібранні товариства «між панянками було розподілено доручення щодо улаштування вечірки для гімназистів» [7, арк. 6].

Члени товариства намагалися урізноманітнити щоденні будні дітей із бідних сімей. Щороку на взимку вони збирали кошти (добровільні пожертвування громадян) і влаштовували Свято ялинки, а влітку 1927 р. за їх сприяння в Народному домі для бідних дітей демонстрували туманні картини.

Члени «Союзу українок» постійно турбувалися про відкриття та забезпечення належного функціонування народних читалень. Зокрема, із їх ініціативи відкрили читальню в с. Підлужному. На нараді 19 лютого 1933 р. піднімалося питання про відкриття читального залу у м. Корці. Упродовж 1933 р. створили 4 читальні (Оржів, Старожуків, Злазне, Милостів).

Завдяки старанням цього просвітницького товариства утворювалися курси, на яких жінки мали змогу передавати свої вміння іншим, особливо це стосувалося рукоділля. На засіданні «Союзу українок» 20 березня 1927 р. розглядалося питання про облаштування курсів, члени товариства прийшли до висновку: «Із огляду на те, що в літні місяці, коли селяни найбільше обтяжені роботою, і курси крою та шиття не можуть розраховувати на велику кількість курсантів, доцільно відкрити заплановані курси не раніше вересня поточного року» [7, арк. 6].

Про значну підтримку просвітницької роботи товариства слугує той факт, що кількість його членів постійно зростала та щороку відкривалися нові філії. Філії рівненського «Союз українок» у 1933 р. діяли в Володимир-Волинському, Ковелі, Кременці, Маційові, у 1934 р. до цього списку долучилися Почаїв, Милостив, Даничів, Самостріли, Здолбунів, Межиріч.

Підсумовуючи результати дослідження діяльності членів «Союзу українок» на Волині на початку ХХ ст. зазначимо, що це товариство ставило за мету просвітницьку роботу, намагалося залучати до культурної діяльності молодь, сприяло збереженню та примноженню давніх українських звичаїв та традицій, улаштовувало народні хори, танцювальні студії,

ставило спектаклі, проводило заходи із вшанування пам'яті видатних українців. Значною заслугою членів цього товариства було відкриття дитячих садочків, читалень, бібліотек, різноманітних курсів, допомога навчанню бідних учнів. Керівництво організації підтримувало зв'язки не лише із іншими волинськими громадськими об'єднаннями, а й тими, що діяли за кордоном.

Досвід роботи «Союзу українок» щодо проведення просвітницько-культурної діяльності доцільно сьогодні використовувати у навчальних закладах та громадських установах за такими напрямками:

- підтримки дітей із бідних сімей та вироблення системи пільг для забезпечення навчання обдарованих дітей;
- залучення широкого кола громадськості до проведення різноманітних заходів у школах;
- акцентування уваги на вихованні патріотизму та моральних якостей підростаючого покоління;
- пропагування просвітництва серед усіх верст населення (відкриття клубів, спортивних секцій, навчальних студій, курсів тощо) та вироблення основних засад державної політики щодо забезпечення їх належного функціонування.

Вивчення просвітницько-культурного досвіду роботи різноманітних товариств минулого допомагає осмисленню становлення освітянського процесу в окремих регіонах України та впровадженню кращих педагогічних взірців у практику вчителів та громадських активістів сьогодення.

1. Національна доктрина розвитку освіти. – Дата використання – 23.09.2014. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main. **2.** Піяр Т. Наша доля – Союз українок. – Рівне: Волинські обереги, 2012. – 144 с. **3.** Смоляр Л. Жіночий рух як чинник гендерної рівноваги та гендерної демократії в Україні : <http://party.civicua.org/women/zhruh.htm>. Дата використання - 14.09.2014 р. **4.** Кобельська О. М. Педагогічно-просвітницька праця монахинь Василянок та Марійських дружин (кінець XIX – перша половина XX століття) / О. М. Кобельська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – № 1. – 2005. – С. 65–70. **5.** Фронзей Я. Жіночий рух в Україні (90-ті роки XX ст. – початок XXI ст.) : автореф. дис ... канд. іст. наук : 07.00.01 / [Ярослава Ромуальдівна Фронзей](#); В.о. [Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького](#). – Черкаси, 2012. – 20 с. **6.** Статут. Протоколи засідань. Лист членам „Союзу Українок” зі Львова. Привітання із Галіції. – ДАРО, ф. 3, оп. 1, спр. 2, 54 арк. **7.** Протоколи засідань за 1926 – 1933 рр. – ДАРО, ф. 3, оп. 1, спр. 1, 70 арк.

Рецензент: д.пед.н., професор І. В. Поташнюк.